

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI
vol. VII**

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

Aparat bibliografic de Titus Lates

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2011

CUPRINS

I. Centenar Emil Cioran (1911–2011)

Viorel Cernica , Despre un sens hermeneutic al <i>Convorbirilor cu Cioran</i>	9
Constantin Stoescu , Plictiseala ca exces metafizic și căderea în aforism	19
Horia Pătrașcu , Lirismul metafizic. Teoria și clasificarea emoțiilor în <i>Pe culmile disperării</i>	26
Mihai Popa , „Timpul cel lung” și amăgirea istoriei la Emil Cioran	56
Marius Dobre , Emil Cioran despre femeie și dragoste	67
Dragoș Popescu , Influențe buddhiste în gândirea lui Emil Cioran: <i>Despre neajunsul de a te fi născut</i>	75
Marin Diaconu , Despre corespondența lui Emil Cioran	80
Titus Lates , Emil Cioran: lecturi din tinerețe (1926–1947)	88

Anexă

Marius Dobre , Câteva impresii de călătorie. La Paris, după Cioran (iulie 2011)	100
--	-----

II. Titu Maiorescu: 170 de ani de la naștere (1840–1917)

Alexandru Surdu , Metamorfoza logicii lui Maiorescu	107
Constantin Aslam , Critica criticismului maiorescian în gândirea interbelică	120
Viorel Cernica , Metode de filosofare și proiecte culturale. Maiorescianismul astăzi	135
Gheorghică Geană , Gheara leului, sau pulpana boierului?	144
Mona Mamulea , Particularul și universalul sau dilemele Școlii lui Maiorescu. Câteva considerații istorice	160

III. Studii

Vasile Muscă , Triumful kantianismului în Școala românească de la Sfântul Sava a lui Gheorghe Lazăr	185
Mihai D. Vasile , Reconstrucția categorială a metafizicii la Mircea Florian	194
Mihail M. Ungheanu , Mister și sacru la Lucian Blaga. O lectură hermeneutică	213
Cornel-Florin Moraru , Timp, destin și vocație: reconstrucția concepției lui Constantin Rădulescu-Motru despre destin	222
Vicențiu Mirea , Cunoașterea creatoare sau cunoașterea spornică la Lucian Blaga	233
Semnal : Lucrări de filosofie românească – 2010 (rubrică realizată de Titus Lates)...	242

INFLUENȚE BUDDHISTE ÎN GÂNDIREA LUI EMIL CIORAN: *DESPRE NEAJUNSUL DE A TE FI NĂSCUT*

DRAGOȘ POPESCU

Dintre elevii lui Nae Ionescu, se pare că, deocamdată, Emil Cioran este cel care reține în cea mai mare măsură atenția posterității. Asta dacă judecăm după cărțile care îi sunt dedicate – ele le întrec cu mult la număr pe cele despre Mircea Eliade sau despre Constantin Noica. Dar poate că faptul nu este cu totul inexplicabil: operele lui Eliade și Noica se adresează în primul rând specialistului (în istoria religiilor, în ontologie sau logică), și abia apoi cititorului în general. Emil Cioran nu parcurge vreun traseu complicat către cititorul în general, vorbindu-i direct și, ce-i drept, fără concesii.

Cu toate acestea, Emil Cioran nu este un simplu scriitor și nu se consideră pe sine scriitor. Renunțând timpuriu la meseria onorabilă de filosof, nu a înțeles s-o înlocuiască cu cea, mai atractivă poate, dar mai puțin demnă, de rob al cititorilor săi. Atitudinea lipsită de ipocrizie față de aceștia nu ușurează nici transmiterea, nici asimilarea mesajului. A propune – în locul demonstrațiilor de care abuzează prin tradiție filosofii – sinceritatea înseamnă a reveni neîncetat asupra propriilor gânduri și sentimente, dându-le mereu alte forme și altă expresie, potrivite împrejurării în care sunt așternute pe hârtie. Autorul nu se poate scălda de mai multe ori în fluxul propriilor gânduri și sentimente, el poate, prin scris, doar să se elibereze de propriile obsesii – ceea ce, în partea cititorului, apare ca o suită de paradoxuri.

DOUĂ EXPERIENȚE FUNDAMENTALE

Pentru a înțelege gândirea lui Cioran este necesar, poate chiar într-o măsură mai mare decât în cazul măștrilor gânditori față de care el și-a exprimat adesea dezaprobarea, să-i descoperim izvoarele. O cercetare a acestor „puncte fierbinți”, din care țâșnesc reflecțiile gânditorului, nu poate avea însă prea multe în comun cu investigațiile tradiționale asupra surselor unei filosofii. Și aceasta pentru că, în cazul lui Cioran, așezarea într-o tradiție de gândire echivalează cu înfrângerea absolută, cu secătuirea capacității de a rezista, prin scris, tentațiilor de a fi purtat către soluții la îndemână.

Constatarea ineficienței soluțiilor filosofice, sau, cu alte cuvinte, persistența problemelor pe care ele pretind a le fi rezolvat, este un eveniment timpuriu în evoluția spirituală a lui Cioran. Ca experiență, acest eveniment ocupă un loc esențial, asupra

căruia gânditorul revine în întreaga sa operă, reîmprospătându-i amintirea. Prin intensitatea cu care a dat o nouă orientare personalității cioraniene, experiența insomniei, care a transformat un tânăr idolatru al filosofiei într-un adversar al acesteia, se apropie de experiența prințului Siddhārta asupra bolii, bătrâneții și morții. Pe fondul imposibilității de a ieși din starea de veghe, aversiunea față de filosofie se dovedește continuu revelatoare: neutralitatea filosofiei este o fugă de viață și o eludare a existenței prin explicații; originalitatea filosofică se reduce la invenția de termeni; marile sisteme sunt tautologii strălucitoare; cunoașterea autentică provine exclusiv din suferință, în vreme ce cunoașterea filosofică este o plagă pentru viață; constrâns să filosofeze, omul ar trebui să îndeplinească acest act ca și cum filosofia nu ar exista.

O experiență de intensitate comparabilă cu cea care a prilejuit despărțirea de filosofie este pentru Cioran, mai târziu, experiența despărțirii de propria limbă. Departe de a fi justificată prin dobândirea mai mult sau mai puțin accidentală a unei noi patrii, această nouă despărțire constituie o agravare a condiției de exilat. Dacă despărțirea de filosofie coincide cu afirmarea zădărniciilor oricărei tentative individuale de a intra în posesia vreunei soluții a problemelor existenței, despărțirea de propria limbă echivalează cu afirmarea absurdității oricărei tentative colective de a o obține. Istoria nu este decât o vastă panoramă a deșertăciunilor, „capitalul nefericirii noastre se menține intact de-a lungul vremurilor”. Utopiile, religiile, patriile – adică toți acei factori care coagulează și dizolvă vremelnicele agregări umane, civilizațiile – diminuează și sporesc pe alocuri suferința, însă bilanțul acesteia se dovedește constant. În loc de a crede nejustificat în progres, de a te lăsa intoxicat de ideologii, credințe și sisteme, este mai profitabil să te bucuri de absurditatea istoriei, ceea ce este cu atât mai avantajos cu cât îți deschide calea către înțelegerea faptului că lumea nu este decât o stare degradată a nimicului. Din nou, regăsim aici un ecou buddhist, de data aceasta al meditației Iluminatului asupra impermanenței și nonsubstanțialității lucrurilor, pornind de la cele dintâi Nobile Adevăruri: cel privitor la suferința universală (*dukkha*) și cel al perpetuării ei prin dorință (*tanhā*).

Cele două experiențe fundamentale evocate mai sus susțin, prin forța lor originară, fiecare nouă observație cioraniană. Gânditorul nu-și propune însă, prin observație, să dea învățături, ceea ce constituie încă o consonanță cu buddhismul originar (care nu-și asimilase scopul de a transmite nimănui învățături buddhiste, în general evitând să afirme sau să nege, să se implice în lume prin orice fel de atitudine). Din faptul că, prin gândire, omul nu se va putea mântui, ca și din faptul că paradisurile, atât cele cerești, cât și cele pământești, nu sunt decât proiecții iluzorii ale speranțelor sau resentimentelor umane și divine, nu decurge nimic. Mai degrabă, observațiile cioraniene au rolul de a-l menține pe gânditor departe de tentațiile pe care le disecă. Una dintre tentații, în chip special periculoasă, fiind chiar aceea de a-l lăsa să creadă că propriile sale experiențe au vreo valoare etică sau epistemică. Veghind pentru a nu cădea în propria capcană, Cioran își descompune periodic propriile afirmații și negații, ori de câte ori ele încep să ia forma certitudinilor.

Revenind asupra morții, asupra istoriei, asupra scepticismului și atitudinii sceptice, nu acumulează cunoștințe, ci doar se asigură că aceste produse ale atașamentului nostru față de suferință nu încep să se articuleze, să capete formă.

Dacă aceste trăsături ale gândirii lui Cioran au avantajul că îl plasează departe de orice doctrină, în egală măsură îl protejează de resentimentul nihilismului. Aparent însă, căci există un reziduu pe care suspendarea deplină a afirmației și negației nu-l afectează, și care compromite, de altfel, orice scepticism consecvent: eul.

EUL CA SIMBOL AL NEAJUNSULUI DE A TE FI NĂSCUT

În lupta continuă pe care a dus-o împotriva eului (marele aliat al atașamentului universal față de suferință), Cioran a utilizat felurite mijloace. În anii tinereții, plin de o autodetestată vitalitate, recurge adesea la disperare, invectivă, contestație și renegare – tehnici spirituale care pretind un consum ridicat de energie din partea celui care se folosește de ele. Către maturitate, încă recunoscând că frenezia, dezechilibrul eului constituie o sursă valoroasă de revelații, ca și o piedică utilă în calea angajamentelor, începe totuși s-o practice din ce în ce mai rar. Campania îndelungată împotriva marelui inamic, presărată cu victorii discutabile și înfrângeri parțiale, adevărată arhivă a excesului, devine ea însăși sursă de revelație. O pace cu eul nu apare nici acum cu puțință, însă agresiunile reciproce au loc pe fondul unei înțelegeri profunde a neputinței de a se ajunge la finalul conflictului.

Adversar redutabil, eului nu i se pot contesta unele calități proprii marilor învățători. El sporește enorm prețul plătit pentru obținerea celei mai nesemnificative cunoașteri, antrenează în chip eficient, dar nu oferă niciun fel de garanții. Dimpotrivă, a te acomoda cu eul, a consimți să intri în serviciul lui, înseamnă a pierde, într-o clipă, bătălia cu el. Aidoma lui Măra, demonul care-l ispitește pe Buddha aflat în preajma iluminării, cerând să i se recunoască supremația, eul pândește. Pretențiile lui Măra sunt respinse, iar el este constrâns să rămână la distanță, deoarece nu poate răspunde afirmativ la întrebarea dacă a suferit pentru cunoaștere. Asupra oamenilor obișnuiți, de fapt a tuturor, consideră Cioran, această întrebare funcționează ca un criteriu de judecare. Celor mai mulți li s-a încredințat, prin adeziunea lor față de eu, o cunoaștere comodă, din care, tocmai fiindcă este comodă, nu se poate învăța nimic. În timp, pentru cel dezinteresat de cunoașterea comodă, pentru inamicul neîmpăcat al eului, numărul celor care fac parte din această categorie sporește. O înțelegere cu cei care fac parte din ea, din categoria care reunește mai întâi majoritatea oamenilor, apoi totalitatea lor, nu-i cu puțință. Restrângerea raporturilor de înțelegere cu semenii apare astfel ca o formă de înaintare în cunoaștere.

Neajunsul principal al ruperii raporturilor de înțelegere cu semenii, prin includerea lor în altă categorie decât cea din care fac parte, constă, potrivit observațiilor lui Cioran, în faptul că se bazează totuși pe un criteriu de judecare, de departajare între oameni. Judecarea este apanajul eului, iar eul suplinește cu ușurință, în cazul fiecăruia dintre noi, deficitul de suferință care ne include în mulțimea tuturor oamenilor.

În noul climat spiritual, structurat de accentuarea tendinței către detașare, de dispariția treptată a freneziei, Cioran devine din ce în ce mai preocupat de eventualitatea unei reconcilieri tacite cu eul. Riscul de a deveni un înțelept îl preocupă intens. Înțeleptul nu este, în realitate, un profesionist al detașării, ci un maestru al resemnării. El învață să se resemneze; detașarea însă nu se învață; nu tinzi către ea, o descoperi în tine. Dispariția dorințelor, așadar, nu trebuie să aibă loc, în niciun caz, prin suprimarea lor conștientă. Studiind multă vreme performanțele ascetice, regretând chiar, la un moment dat, că nu i-a fost dat să fie secretar al unei sfinte, Cioran înțelege componenta oportunistă a lipsei de dorințe, defetismul pe care-l presupune orice convertire. O măsură suplimentară, menită să blocheze alunecarea în înțelepciune, este asumată acum: interdicția de a-i mai citi pe înțelepți. Lectura lor i-a furnizat masca înțelepciunii, constată Cioran, dar aceasta, la rândul ei, și-a cucerit autonomia față de chipul pe care trebuia să-l acopere.

Un alt pericol, în această etapă, îl reprezintă apariția tot mai frecventă a bolii. Invitație disimulată la încetarea ostilităților, boala oferă tentația forțării unui deznodământ, care ar fi, și de data aceasta, favorabil eului. Sinuciderea, ca soluție a problemei existenței, a fost examinată în detaliu de către Cioran, în faza frenetică a vieții sale. Acum, în faza detașării, această soluție devine mai puțin atractivă, poate ca urmare a diminuării generale a tentațiilor. Act capabil de a conferi decență oricărui om viu, sinuciderea reclamă însă o rezervă de energie de care înaintarea în vârstă ne privează.

Aceste dificultăți abordate în *Despre neajunsul de a te fi născut* îndeplinesc o funcție analogă ascezei buddhiste, practică prin care egoismul este distrus în înseși rădăcinile sale. Meditând la irealitatea persoanei, ascetul buddhist nu caută însă răspuns la întrebări privind realitatea sau irealitatea lui *ātman*. Căci, în egală măsură, acceptarea sau respingerea lui conduc la paradox. Este soarta pe care trebuie s-o aibă, de altfel, orice doctrină, inclusiv cea buddhistă. Ultimele două Nobile Adevăruri, cel că Nirvāna există, și cel că ea nu se poate dobândi doar pe calea înțelegerii, ci prin deprinderea tehnicilor de concentrare și meditație, completează doctrina, dar nu mai țin de ea.

Mărturisind că a meditat adesea la irealitatea lumii și, implicit, a eului, Cioran recunoaște eficacitatea practicii buddhiste. Sensul eficacității resimțite de el este altul, dacă îl vom compara cu cel original. Sprijinindu-se pe universalitatea suferinței, în locul unei mântuirii rezervate unui număr insignifiant de aleși, gânditorul este bântuit, uneori, de imaginea terifiantă a unei Nirvāna universale, transformând promisiunea într-un violent coșmar.

SURĂSUL CA ABSOLUT

Căutător neobosit al absolutului, Cioran nu ne spune, poate, despre absolut mai multe decât au făcut-o marii poeți, gânditorii de profesie, sfinții sau marii ratați. Ceea ce ne spune este totuși *altfel*, iar acest lucru poate fi ilustrat cel puțin

Într-un caz. S-ar putea alcătui o antologie din aforismele lui Cioran despre surâs, antologie care ar exprima la fel de mult ca tragediile, tratatele, predicile ori gesturile clasice. Încă din perioada în care frământările cioraniene tindeau către maximum, observațiile cu privire la surâs au darul de a însenina instantaneu. Un astfel de aforism despre surâs îi este dedicat, în *Despre neajunsul de a te fi născut*, chiar lui Buddha, el însuși purtător al surâsului infinit. Este vorba despre surâsul firesc în fața unor întrebări fără obiect, un surâs analog celui pe care îl experimentăm fiecare dintre noi atunci când copiii ne întrebă *de ce*.

Surâsul este și detașare, și iertare, este și consecință, dar și absență a cauzei, și instrument, dar și scop. Ce altă faptă omenească se poate compara cu el pentru a obține statutul de imagine a absolutului? Prin raritatea cu care apare în zilele noastre, surâsul devine tot mai prețios, așa cum era și absolutul odinioară.